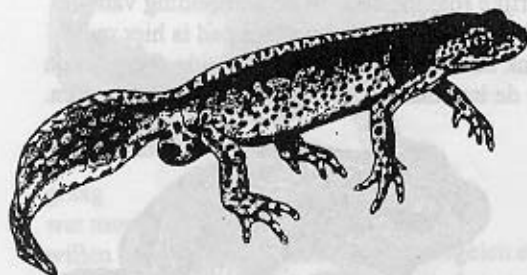

DE VERSPREIDING VAN ALPENWATERSALAMANDERS IN GELDERLAND

Raymond Creemers
RAVON afdeling Gelderland

In Gelderland zijn er twee duidelijke kerngebieden te onderscheiden voor Alpenwatersalamanders. Dit zijn de Overasseltse & Hatertse vennen en de stuwwal tussen Nijmegen en Mook. Beide terreinen liggen onder de Rijntakken. In het ene geval betreft het een oud rivierduincomplex, in het ander geval een door ijsmassa's gevormde stuwwal. In de beide kerngebieden doet de Alpenwatersalamander het goed. Met name op de stuwwal is de Alpenwatersalamander de meest voorkomende salamandersoort, ook in de Overasseltse & Hatertse vennen is de soort niet bepaald zeldzaam. In Noord-Brabant en Limburg zien we een soortgelijk verschijnsel: daar waar de soort zich in zijn natuurlijk verspreidingsgebied bevindt, is het meestal een algemeen voorkomende soort die opvallend lage eisen stelt aan de voortplantingswateren.

Buiten deze kerngebieden zijn na 1985 waarnemingen bekend uit Druten, Culemborg, Arnhem en Staverden. De waarneming bij Druten heeft betrekking op een mannetje op de dijk, waarvan vermoed wordt dat deze afkomstig is uit de nabijgelegen heemtuin. Het is zeker niet uit te sluiten dat hier bewust of onbewust dieren zijn uitgezet (Krekels & Verbeek, 1994). Van Culemborg is de soort bekend uit een tuinvijver waarin de soort is uitgezet door de eigenaar. Ten noorden van Arnhem is de Alpenwatersalamander uitgezet door een overenthousiaste liefhebber (pers. mededeling). Ook in Staverden is de Alpenwatersalamander niet op eigen kracht terecht gekomen (mededeling beheerder). Buiten deze waarnemingen zijn er geen waarnemingen bekend uit de provincie Gelderland na 1985. Alle recente waarnemingen zijn zodoende te herleiden tot uitzettingen. Ook in de provincie Utrecht berusten de waarnemingen na 1985 met zekerheid op uitzettingen (mededeling Theo de Jong).

Waarnemingen uit begin tachtiger jaren

In het begin van de jaren tachtig is de Alpenwatersalamander waargenomen op enkele

plaatsen in de Gelderse Achterhoek (Bergmans & Zuiderwijk, 1986). De Achterhoek is sinds die tijd zeer intensief geïnventariseerd op amfibieën. Hoewel er op tal van plekken Kamsalamanders zijn aangetroffen, kon nooit een bevestiging worden gevonden van het voorkomen van Alpenwatersalamanders. De recent verschenen nationale atlas van Duitsland en regionale verspreidingsatlassen uit aangrenzende delen in Duitsland geven weinig duidelijkheid over de natuurlijke verspreidingsgrens van Alpenwatersalamanders in deze regio. Het is merkwaardig dat een dergelijk weinig kritische soort lijkt te zijn verdwenen uit een gebied waar meer kritische amfibieën als Boomkikker en Kamsalamander zich goed weten te handhaven. Het is dan ook de vraag wat de status is van de Achterhoekse waarnemingen uit het begin van de tachtiger jaren. Verschillende mogelijkheden zijn denkbaar:

- A: Het betreft uitgezette populaties. De Alpenwatersalamander is een aantrekkelijke soort die op meerdere plekken in Gelderland met zekerheid op meerdere plaatsen is uitgezet.
- B: Het betreft verwisseling met Kamsalamanders met ongevlekte buiken. Tijdens een onderzoek in de omgeving van Winterswijk werd in 1996 een subadulte Kamsalamander gevangen met een volledig oranje, ongevlekte buik. De gebruikelijke tekening met zwarte vlekken ontbrak. Het ligt voor de hand dat dergelijke afwijkende exemplaren verwisseld worden met Alpenwatersalamanders.
- C: Larven van Alpenwatersalamander en Kamsalamander zijn in principe eenvoudig te determineren. Beide larven zijn vrij donker gekleurd. Het meest opvallende verschil is de vlektekening en de bredere staartzoom van de Kamsalamanderlarven. Deze verschillen zijn bij zeer kleine larven echter minder goed zichtbaar waardoor een verkeerde determinatie kan plaatsvinden.
- D: Leken gebruiken nogal verwarrende namen voor salamanders of beschikken over onvoldoende soortkennis. In gesprekken met buurtbewoners, bosarbeiders en zelfs met enkele boswachters blijkt dat het overnemen "van horen zeggen" absoluut een onbetrouwbare methodiek is. Kamsalamanders worden vaak voor Vuursalamander of Roodbuikvuursalamander uitgescholden. Naar analogie

heet een Kleine watersalamander ook wel de Geelbuiksalamander of Geelbuikhagedis (!).

Oudere waarnemingen

Alle overige waarnemingen uit Gelderland zijn oude tot zeer oude waarnemingen. De status van deze waarnemingen en de betrouwbaarheid zal nog eens grondig tegen het licht moeten worden gehouden, voor zover dat nu nog na te gaan is. De voorlopige conclusie moet luiden dat natuurlijke populaties van de Alpenwatersalamander in Gelderland nu beperkt zijn tot een tweetal gebieden ten zuiden van de rivier de Waal. Over de vroegere verspreiding van de soort blijft vooralsnog onduidelijkheid bestaan. Mogelijk zullen de nieuw op te stellen verspreidingsatlassen van de provincie Gelderland en de nieuw op te stellen landelijke atlas meer duidelijkheid scheppen. In dit kader zullen alle oude waarnemingen van Alpenwatersalamander boven de rivier de Waal nog eens kritisch bekeken moeten worden.

Literatuur:

- Bergmans, W. & A. Zuiderwijk, 1986. Atlas van de Nederlandse Amfibieën en Reptielen en hun bedreiging. Vijfde herpetogeografisch verslag. Uitgave nr. 39. Van de Stichting Uitgeverij KNNV, Hoogwoud; Nederlandse Vereniging voor Terrariumkunde en Herpetologie.
- Krekels, R. & P. Verbeek, 1994 (red). Monitoring nevengeul Beneden-Leeuwen en monitoring amfibieën Druten. Natuurbalans/Limes divergens, in opdracht van RIZA Gelderland.

Naschrift Annie Zuiderwijk: Als auteur van de tekst bij de verspreiding van de alpenwatersalamander in de atlas wil ik wel meer achtergrondinformatie geven over de totstandkoming van de stippenkaart van de alpenwatersalamander. Daarbij zal ik me beperken tot het deel van Gelderland, waar de zeven stippen liggen waar Raymond vraagtekens bij zet. Het gaat hierbij om vijf 'oude' (vóór 1970) en twee 'nieuwe' (1970 en later) vindplaatsen. Drie liggen in de buurt van de IJssel (Gorssel,

Brummen en Dieren), één op de Zuidveluwerand, en drie in de Achterhoek, waaronder de twee 'nieuwe'.

Om met die laatste te beginnen. De stip in km-hok 33.55.55, het Meddose Veld betreft een waarneming uit 1982 van twee amateurbiologen die door ons in het bestand is gebracht onder code 0334, hetgeen betekent: niet zeker, bevestiging is gewenst. Dat was de gebruikelijke codering die we bij alle soorten toepasten voor vindplaatsen die we als onzeker beschouwden. In het kaart- en computerbestand is de codering correct maar de stip is toch op de kaart gekomen. Wees gerust: andere twijfelachtige vindplaatsen van alpenwatersalamanders zijn niet gekarteerd! De vindplaats in km-hok 41.24.44 betreft de vondst van een volwassen vrouwtje en larven in een beschaduwde weilandpoel bij Bredevoort in 1981, door Wim Bergmans en mij. Overigens, als er reden voor was, bijvoorbeeld als we wel larven en geen volwassen dieren opvisten, hebben we larven of eitjes van mogelijke alpenwatersalamanders gedetermineerd met behulp van cwiit-electroforese, wat in die tijd op het Instituut voor Taxonomische Zoölogie mogelijk was. De vindplaats in uithok 41-26 komt van waarnemingen in 1964 en 1965 van H.W. Offreins uit Malingat, die behalve alpenwatersalamanders ook kam- en kleine watersalamanders van die vindplaats meldde. Offreins, medewerker van Staatsbosbeheer en kenner van de herpetofauna, heeft in de jaren zestig veel waarnemingen ingestuurd. De overige rondjes betreffen alle waarnemingen die veel ouder zijn: een waarneming van volwassen dieren door Mörzer Bruyns, uit Gorssel in 1945. Ook daar durfden we niet aan te twijfelen.

De overige vindplaatsen werden alle als zodanig gepubliceerd in De Levende Natuur in het begin van deze eeuw, onder auspiciën van E. Heimans en later diens zoon J. Heimans (Kikkerenquete) en C. Willemsse. In alle gevallen waren daar volwassen dieren bij betrokken. Veel waarnemingen uit gepubliceerd werk van E. Heimans & J.P. Thijssse hebben we niet gekarteerd in de atlas, met name alle vindplaatsen uit de Verkade-albums, omdat de grens tussen fantasie en werkelijkheid niet duidelijk is. Dat geldt niet voor de waarnemingen die onderdeel uitmaken van de Kikkerenquete. Dit betrof een goed uitgevoerd onderzoek, zeker voor die tijd, dat terecht door J. Thijssse enige jaren na de dood van zijn vader weer is opgepakt. Een van die plekken, Brummen, is later door Van de Bund bevestigd. Overigens is/was de verspreiding van alpenwatersalamander in aangrenzend Duitsland vergelijkbaar zeldzaam en verbrokkeld. In grove lijnen geldt bovenstaande verantwoording ook voor de vindplaatsen in Twente en Drenthe, zij het dat in Drenthe de soort nog steeds wordt waargenomen. Meer valt er niet over te zeggen en eigenlijk staat deze tekst al in de atlas, alleen wat beknopter.

AMFIBIEËN LANGS DE RIVIEREN

Meetplan

In de vorige nieuwsbrief maakten we reeds melding van het amfibieën meetnet langs de rivieren. Dit project wordt uitgevoerd in opdracht van het RIZA. De resultaten van dit meetnet worden toegevoegd aan het Meetnet Amfibieën. Het gaat om 35 proefgebieden langs de grote rivieren, Rijn, Maas, Waal en IJssel en langs het Haringvliet en Hollands Diep (Zoete Delta).

Ewijk, proefgebied langs de Waal

Wij beschrijven hier een van de mooiste amfibieengebieden uit het rivieren-meetnet, een uiterwaard langs de Waal bij Ewijk. Bij deze uiterwaard ligt de enige vindplaats van de knoflookpad langs de Waal en komen grote aantallen kamsalamanders voor. Aanleiding voor Raymond Creemers van Natuurbalans om dit

gebied uit te kiezen voor een werkbezoek met het RIZA.

De mooiste poel bij Ewijk ligt niet in de uiterwaard zelf maar binnendijs. Deze poel blijkt een belangrijke rol te spelen bij de verbreiding van de kamsalamander. Ook de knoflookpad is hier met een flink aantal dieren aanwezig. Beide soorten zijn tijdens de inventarisaties dit jaar weer aangetroffen.

